

Bankovníctvo a mena po vzniku Československa 1918

Banking and currency after the establishment of Czechoslovakia 1918

Dana TKÁČOVÁ

Abstrakt

V roku 2018 si pripomenieme 100 rokov od vzniku Československa. 28. októbra 2018 sa začala písať nová kapitola našich dejín. Úlohou novej vlády bolo nielen zabezpečiť výkon novej štátnej moci ale vytvoriť pre nový štát stabilný menový a bankový systém. Bolo nevyhnutné urobiť odľuku peňažného obehu od rakúsko – uhorskej meny, uskutočniť menovú reformu a založiť prvú klasickú emisnú banku v novovzniknutom štáte.

Kľúčové slová

Bankovníctvo, Národná banka československá, menová reforma, deflačná menová politika, bankovky

Abstract

In 2018, we will commemorate the 100th anniversary of the establishment of Czechoslovakia. On 28 October 2018 a new chapter of our history began to be written. The role of the new government was not only to secure the exercise of new state power but to create a stable currency and banking system for the new state. It was necessary to make the circulation of money from the Austro-Hungarian currency, to carry out monetary reform and to establish the first classic issuing bank in the newly established state.

Key Words

Banking, National Bank of Czechoslovakia, monetary reform, deflationary monetary policy, banknotes

JEL Classification

N20, N 23

Úvod

1. Formovanie bankovej sústavy v Československu

Prvá svetová vojna spôsobila, okrem iného, veľké problémy v menovej oblasti. V období pred prvou svetovou vojnou bola v Rakúsko – Uhorsku menová stabilita, ktorú zabezpečovalo zlaté krytie koruny. Koruna bola stabilná, vyznačovala sa pevnou kúpnu silou, ktorú zabezpečovala kvalitná rakúsko-uhorská menová politika po roku 1892.

Situácia sa podstatne zmenila po vypuknutí prvej svetovej vojny, kedy bolo treba rozhodnúť o spôsobe jej financovania. 4. augusta 1914 vláda bola poverená cisárskym výnosom urobiť opatrenia v menovej oblasti. Urobila tieto opatrenia:

Vedecký časopis FINANČNÉ TRHY, Bratislava, Derivat 2018, ISSN 1336-5711, 1/2018

- zrušila povinné zlaté krytie koruny,
- zrušila zákaz banke, poskytovať úvery štátu,
- vojna sa mohla financovať emisiou štátoviek.

Uvedené opatrenia viedli k tomu, že prudko vzrástol objem obeživa a zvýšila sa cenová hladina. Vládny dlh bol krytý úverom od centrálnej banky. Tento vzrástol z 0,1 mld. K v júni 1914 na takmer 50 mld. K v auguste 1914.¹ Inflácia kulminovala v mesiacoch po skončení vojny, pričom riadenie menových otázok bolo ešte v rukách Rakúsko-Uhorskej banky.

Habsburská monarchia zanechala po sebe nepriaznivé menové dedičstvo. Uvedenú situáciu dokumentuje nasledujúca tabuľka.

Tab. 1 Inflačný vývoj počas prvej svetovej vojny (v mil. K)²

	23. 6. 1914	26. 10. 1918	28. 2. 1919
Zásoba zlata 1 kg za 3 278 K	1237	267	262
Lombardované úvery (predovšetkým štátne dlhopisy)	187	4 095	9 319
Priame úvery rakúskej a uhorskej vláde	—	26 432	32 408
Obeh bankoviek	2 130	30 680	37 570

V zlom stave boli aj verejné financie. Štátny dlh bol na začiatku vojny 20 mld. K, z ktorých pripadalo na:

- tzv. všeobecný dlh 5, 1 mld. K
- na rakúsky štátny dlh 7, 9 mld. K
- na uhorský štátny dlh 7, 0 mld. K

Uvedené finančné prostriedky bolo použité na úverové financovanie veľkých investičných akcií, predovšetkým na výstavbu železničných tratí a na tzv. večné renty. Takéto zadĺženie sa nepovažovalo za katastrofu. K tomuto dlhu však pribudol dlh počas vojny, ktorý dosiahol výšku 101, 6 mld. K, teda šesť násobok predvojnového stavu.

Na základe mierových zmlúv bolo stanovené, že nástupnícke štáty po Rakúsko-Uhorsku musia prevziať časť predvojnového dlhu. Vojnové pôžičky však na základe mierových zmlúv nemusela platiť Československá republika. Avšak ani podniky ani jednotlivci nemohli požadovať od Rakúska a Maďarska žiadne odškodnenie. Neskôr sa však zložitými rokovaniami museli riešiť dôsledky tejto situácie, pretože uvedeným rozhodnutím by trpeli tak obyvatelia ako aj národné hospodárstvo nového štátu.

1.1. Vznik Československa

Samostatná Československá republika vznikla 28. októbra 1918. V polovici novembra Národné zhromaždenie ustanovilo prvú vládu, ktorej predsedom bol Karel Kramář a ministrom financií Alois Rašín.

¹ Vencovský F.: Vzestupy a propady československé koruny. Historie československých menových poměru 1918-1992. Praha 2003, s. 19.

² Tamtiež, s. 19

Prvoradou úlohou bolo zabezpečiť výkon novej štátnej moci a vytvoriť pre nový štát stabilnú a spoľahlivú menu. Menovú oblasť mal na starosti A. Rašín.³

Odluka peňažného obehu od rakúsko-uhorskej meny a peňažná reforma boli najdôležitejšie činnosti, ktoré čakali ministra Rašína. Bolo nevyhnutné založiť klasickú emisnú banku. Výsadné postavenie (monopol) na emitovanie peňazí nemohlo byť zverené takému úradu, ktorý by bol vystavený politickému vplyvu. Nakoľko na vybudovanie emisnej banky ešte nedozrel čas a podmienky, bolo rozhodnuté, že dočasne bude zastávať funkciu štátnej emisnej (ceduľovej) banky ministerstvo financií, prostredníctvom zvláštnej inštitúcie.

Táto inštitúcia bola zriadená v marci 1919 pod názvom Bankový úrad ministerstva financií, ktorý mal spravovať novú menu. O okamžitej potrebe tohto úradu svedčí aj to, že Bankový úrad nebol zriadený na základe zákona, ale len vládnym nariadením č. 119/1919 Sb. o úprave pomerov k Rakúsko-uhorskej banke, kde je uvedené, že:

- do ďalšej zákonnej úpravy bude funkciu štátnej ceduľovej banky zabezpečovať Ministerstvo financií Československej republiky,
- na zabezpečenie tejto funkcie je zriadený Bankový úrad ministerstva financií, pričom správu bude vykonávať Bankový výbor pri ministerstve financií, ktorému bude predsedáť minister financií alebo jeho zástupca a tiež odborné úradnícke vedenie.

Bankový výbor mal desať členov, menoval ich minister financií. Boli to odborníci z oblasti peňažnej teórie a praxe a ich funkcia bola čestná. Bankovému výboru predsedal minister financií alebo jeho zástupca. Výbor sa schádzal najmenej jedenkrát za mesiac.

Bankový úrad ministerstva financií vykonával všetky funkcie, ktoré spravidla vykonáva emisná banka:

- uskutočňoval emisnú politiku, vrátane emisie peňazí eskontom obchodných zmeniek a operáciami s cennými papiermi,
- prijímal vklady bánk na žirové účty,
- nakupoval a predával zlato,
- spravoval zlaté a devízové rezervy,
- riadil devízové hospodárstvo,
- riadil a vyhlasoval menový kurz.

³ Alois Rašín sa narodil 18. októbra 1867 v Nechaniciach. Absolvoval právnickú fakultu na Karlovej univerzite v Prahe. Po skončení univerzity vykonával advokátsku prax. Jeho odbornosť a energická a otvorená povaha ho predurčovala na výkon riadiacich funkcií. Bol veľkým vlastencom, čo sa prejavilo pri radikálnom presadzovaní českých národných záujmov v tvrdom rakúsko-uhorskom politickom a ekonomickom prostredí.

Po vypuknutí prvej svetovej vojny sa Rašín rozhodne postavil proti habsburskej monarchii, bol jedným z popredných predstaviteľov domáceho protirakúskeho odboja. Za túto činnosť bol dokonca vo Viedni v roku 1916 väznený a odsúdený na trest smrti.

Cisár Karel I. v januári 1917 zmenil rozsudok smrti na 10 ročné väzenie. Trest si odpykával v samotke vo väznici Möllersdorfe neďaleko od Viedne. V júli 1917 sa po amnestii vrátil do Prahy, kde sa zapojil do činnosti na príprave štátnej samostatnosti.

Alois Rašín patril do skupiny vedúcich osobností, ktorí vyhlásili vznik Československa. Patril medzi osobnosti, ktoré sa zaslúžili o prekonanie ekonomických a politických ťažkostí nového štátu a podieľal sa na vybudovaní hospodársky silného Československa. Dva razy bol ministrom financií – v prvej vláde od novembra 1918 do júla 1919 a znova od októbra 1922. A. Rašín nezištne presadzoval svoje názory a pri realizácii svojej politiky bol nekompromisný. V januári 1923 bol na neho spáchaný atentát, na následky ktorého 18. novembra 1923 zomrel.

Rašín je autorom, okrem iného, dvoch známych teoretických prác. Kniha *Národné hospodárstvo* (1922) obsahuje teoretické názory A. Rašína na podstatu a predmet politickej ekonómie a menšia práca *Môj finančný plán* (1920) sa zaoberá teóriou peňazí.

Pretože Bankový úrad bol v skutočnosti orgán ministra financií, v krajine v tomto čase obiehali štátovky. (Nie bankovky).

V apríli 1919 bola „menovým zákonom“ zavedená „koruna československá“.

S odstupom času možno konštatovať, že Bankový úrad a jeho politika splnil svoju úlohu a osvedčil sa, splnil očakávania s ktorými bol založený. Minister Rašín postavil novú menu na pevnom základe, nekompromisne ju strážil a nepripustil aby sa menová politika dostala do problémov.

Na čele Bankového výboru sa od marca 1919 do marca 1926 vystriedal celý rad ministrov financií a teda aj predsedov bankového výboru – A. Rašín, C. Horáček, K. Sonntag, K. Engliš, V. Hanačík, A. Novák, A. Rašín, B. Bečka, K. Engliš. Zriadenie Bankového výboru bolo krajným a dočasným riešením. Pri jeho vzniku nikto nepredpokladal, že toto provízorne riešenie bude trvať sedem rokov. Treba však zdôrazniť, že ak má byť spravovanie meny autonómne, to znamená nezávislé od vlády, je nevyhnutné, aby bola správa meny zverená samostatnej centrálnej banke.

1.2 Menová reforma

Autorom menovej reformy bol A. Rašín, ktorý si stanovil za cieľ vytvoriť vlastnú československú menu a vytvoriť koncepciu postupného zvyšovania jej vnútornej a vonkajšej kúpnej sily. Išlo mu predovšetkým o to, aby nové peniaze získali dôveru domáceho obyvateľstva a aby mali dôveru aj v zahraničí. Rašín si nekládol nereálny cieľ – dosiahnuť zhodnotenie meny na predvojnovú úroveň, ale jeho cieľom bolo napraviť vojnovú inflačné znehodnotenie meny. Podľa Rašína sa v priebehu vojny zvýšili ceny päťnásobne.

Rašín si stanovil za cieľ:

- uskutočniť odluku peňažného obehu na území Československa od ostatných nástupníckych štátov habsburskej monarchie,
- vytvoriť vlastnú peňažnú jednotku,
- zvýšiť a upevniť kúpnu silu novej peňažnej jednotky,
- uskutočniť systémové opatrenie na riadenie peňažného obehu.

Rašín celý priebeh menovej reformy riadil sám. Reforma sa uskutočnila počas siedmich dní, od 3. do 9 marca 1919 a na Slovensku do 12. marca 1919. Peniaze sa vymieňali v pomere 1:1, ale súkromným osobám bolo 50 % hodnoty peňazí zadržané a tieto boli úročené 1 %. Podobná situácia bola aj pri vkladoch. Súčasťou týchto opatrení bolo aj spísanie vojnových pôžičiek, peňažných hodnôt, zlata, striebra a zahraničných platidiel. Bola vyhlásená povinnosť prihlásiť všetky druhy peňažných vkladov – vkladné knižky, depozitá, poukážky a iné – žirové účty, pokladničné poukážky Rakúsko-Uhorskej banky a iné. Neprihlásené vklady prepadli v prospech štátu. Tie, ktoré boli prihlásené sa mohli vyplácať do výšky 50 %. Tak sa pripravovalo zavedenie dávky (dane) z majetku. Neskôr došlo aj k súpisu nehnuteľného majetku. Podstatou reformy bolo kolkovanie rakúsko-uhorských papierových platidiel vyšších korunových hodnôt československými kolkami. Zákon nariaďoval okolkovanie bankoviek a súpis majetku za účelom určenia majetkových dávok, ktorých výnos mal slúžiť na nápravu meny.

Predložené bankovky sa kolkovali kolkami, ktoré predstavovali jedno percento ich menovitej hodnoty a do obehu sa vrátila polovica. Kolkovali sa rakúsko-uhorské bankovky v menovitých hodnotách 1 000, 100, 50, 20 a 10 korún. Kolky boli v hodnote 1 % menovitej hodnoty bankovky. Ministerstvo financií dalo vyrobiť kolky v hodnotách 10, 20, 50 halierov a 1 koruny, ktoré sa na bankovky naliepali. Na bankovku, ktorá mala menovitou hodnotu 1 000 K bol kolok v hodnote 10 K natlačený. Na území Československa obiehali aj bankovky s menovitou hodnotou 10 000 K. Pretože tieto sa na naše územie dostali neoprávnene, z kolkovania boli vylúčené. Rakúsko-uhorské mince a bankovky v hodnotách 1 a 2 K zostali

v obehu naďalej. Uvedeným opatrením sa položili základy vzniku československej meny. Menová jednotka sa označovala 1 K. Okolkované rakúsko-uhorské bankovky sa stali dočasnými československými štátovkami.

Organizačné zvládnutie uvedenej akcie bolo na vtedajšie podmienky obdivuhodné. Telefónna sieť bola riedka, nebol rozhlas, televízia, neboli k dispozícii autá, denná tlač nebola k dispozícii širokým vrstvám obyvateľstva. Spotrebovalo sa 244 miliónov kolkov, dva milióny päťsto tisíc tisícokorunových bankoviek sa razítkovalo priamo na bankovkách. Bankovky v 25 a 200 korunovej menovitej hodnote sa síce používali, ale sa nekolkovali. Kolky sa tlačili v Prahe vo formách Unie a Hasse. Kolkovanie bankoviek uskutočnilo približne 15 tisíc pracovníkov.

Okolkovaním rakúsko-uhorskej meny došlo v podstate k osamostatneniu peňažného obehu na území Československa. Boli to však stále rakúsko-uhorské peniaze, aj keď okolkované.

Ďalším dôležitým rokom bolo rozhodnutie o príprave a emisii vlastných peňazí a o riadení ich obehu. V apríli 1919 bola tzv. menovým zákonom zavedená ako menová jednotka koruna československá – Kč a bolo stanovené, že jedna koruna československá sa rovná jednej korune rakúsko-uhorskej. Zlatý obsah koruny československej bol od roku 1929 stanovený na 0,04458 g rýdzeho zlata, čo bola 1/7 predvojnovovej hodnoty rakúsko-uhorskej koruny. Vzájomný pomer v dobe menovej odluky však bol 1 K = 1 Kč. Koruna sa delila na 100 halierov.

Prvé československé mince sa razili postupne od roku 1921 v menovitých hodnotách 20, 10, 5 a 1 koruny a 50, 25, 20, 10, 5 a 2 haliere. Okrem toho sa od roku 1923 razili dukáty v menovitých hodnotách 2 a 1 dukát. Na lícnej strane mincí bol zobrazený svätý Václav, na rubovej strane bol štátny znak a rok razby. Od roku 1929 sa razili dukáty aj v hodnotách 10 a 5 dukát. Jedno dukát mal hmotnosť 3,4909 g a obsah 3,4420 g rýdzeho zlata. Svätováclavskou tematikou nadväzovali na tradičné české dukáty, na ktorých sa od 15. storočia zobrazoval svätý Václav. Tradične sa preto označovali ako „svätováclavské dukáty“. Výtvarný návrh spoločne vypracovali Otakar Španiel a Jaroslav Benda. (Ešte pred prijatím zákona o razbe dukátov bola vyhlásená anonymná súťaž na výtvarné poňatie – víťazný návrh bol vybratý z 82 návrhov popredných českých umelcov).

Iniciátorom razby dukátov bol Rašín. Išlo mu predovšetkým o to, aby ľuďom aspoň niečo pripomínalo dobre fungujúce rakúsko-uhorské zlaté koruny. Aj keď to nemohla byť zlatá klasická koruna, aspoň obchodné peniaze – pamätne mince. Tak to boli dukáty. Pretože razba týchto mincí bola veľká akcia, bol potrebný zákon. Na Rašínovo naliehanie bol zákon schválený senátom v roku 1923. Rašín s veľkým záujmom sledoval všetko dianie okolo prípravy razby dukátov. Dávno pred prijatím zákona jednal s poprednými českými výtvarníkmi o budúcej podobe pamätných mincí. Po tragickom atentáte na Rašína – týždeň pred smrťou – v nemocnici prejednával návrh zákona o dukátoch – aby sa presvedčil a uistil, že všetko prebieha podľa jeho predstáv.

Dukáty sa razili v Kremnici. Razba bola veľmi zložitá, nakoľko najskôr bolo vyrazených 1 000 kusov, „jubilejných dukátov“, ktoré boli očíslované a odovzdané významným osobnostiam. Pre každý dukát muselo byť zvláštne razidlo. Dukáty s číslom 1, 2, 3 dostal prezident republiky T. G. Masaryk, prvý dukát – na Rašínovo prianie – odovzdal Národnému múzeu a druhý dukát Rašínovej rodine. Dukáty s číslami 4 až 24 dostali členovia vlády a ostatné vybraní jednotlivci.

O dukáty bol nečakaný záujem. Prvý rok – za osem mesiacov, sa predalo 55 751 kusov. Boli obľúbeným darom pri rôznych príležitostiach. Cena jedno dukátu sa pohybovala okolo 120 Kč. Razba dukátov pokračovala až do zániku Československa v roku 1939. Ich razba bola obnovená v roku 1951 ale len v tomto jednom roku. Vyrazilo sa 900 dukátov.

Nové politické pomery v Československu neboli naklonené svätováclavskej tradícii a preto bola razba dukátov zrušená.

Celkom sa v Kremnici vyrazilo 499 284 dukátov, z toho 453 296 jedno dukátov. Na ich razbu sa spotrebovalo 2, 26 ton mincovného zlata. Dukáty sú predmetom neustáleho záujmu zo strany zberateľov a patria do histórie československého mincovníctva a peňažníctva.⁴

Dukáty boli obchodné mince, ktoré nemali stanovený záväzný pomer k ostatným zákonným platidlám.

V krátkej dobe po razbe mincí, Bankový úrad ministerstva financií pristúpil k vydaniu československých štátoviek.⁵ Dôvodom bolo, okrem iného, falšovanie kolkov na rakúsko-uhorských platidlách. Štátovky sa postupne vydávali v menovitých hodnotách 5 000, 1 000, 500, 100, 50, 20, 10, 5, a 1 koruny. Tieto nahradili kolkované platidlá. Štátovky boli tlačené v troch súkromných tlačiarňach v Čechách, tisíckoruna bola tlačaná v American Bank Note Company v New Yorku, päťtisíckoruna bola tlačaná v Rakúskej národnej banke vo Viedni. Výtvarná stránka nových československých platidiel bola na vysokej úrovni. Zásľuhu na tom mali autori výtvarných návrhov Alfonz Mucha a Max Švabinský. Pozoruhodnou bola päťstokoruna, ktorej výtvarný návrh vypracoval Alfonz Mucha. Na líci (averze) štátovky bola zobrazená rodina zo slovanského dávnoveku s pozadím Hradčian. Na rube (reverze) okolo hodnotového označenia boli zobrazené dva sokoly, zemské znaky a ovenčená dievčenská hlava. Päťstokoruna bola tlačaná v Prahe, ale tlačiareň nebola dobre technicky vybavená aby mohla zabezpečiť štátovky vodotlačou pred falšovaním. Tak sa päťstokoruna stala často falšovanou štátovkou. Dokonca, falšovanie bolo dokonale pripravené a medzinárodne organizované. Odhaduje sa, že do obehu bolo daných viac ako 225 tisíc kusov falošných päťstokorunáčok. To už predstavovalo nebezpečenstvo pre československú menu, preto Muchove päťstovky boli rýchlo sťahované z obehu a koncom augusta 1922 prestali byť zákonným platidlom.

1.3 Deflačná menová politika

Po menovej reforme bola situácia v menovej oblasti v Československu, v porovnaní s ostatnými nástupníckymi štátmi Rakúsko-Uhorskej monarchie, relatívne priaznivá. Kurz Kč voči inflačným menám uvedených štátov sa vyvíjal veľmi sľubne.

Iná situácia bola vo vnútri krajiny, kde dochádzalo ku konkurenčnému boju medzi dvomi silnými finančnými skupinami. Išlo o konkurenciu medzi koncernom Živnobanky, okolo ktorej bol sústredený finančný kapitál orientovaný na dovozný priemysel – strojárstvo, a na ťažký priemysel, ktorý vyrábala predovšetkým pre domáci trh, a koncernom Pragobanky, ktorý sa sústreďoval na vývozný priemysel – sklo, porcelán, keramiky, drevo, papier, textil, obuv a iné. Finančná skupina okolo Živnobanky presadzovala deflačnú líniu menovej politiky, na čele s A. Rašínom a finančná skupina okolo Pragobanky presadzovala líniu protideflačnú. Ich záujmy boli samozrejme protichodné ale prvoradým cieľom bolo obsadiť

⁴ Spracované podľa: ⁴ Vencovský F.: Vzestupy a propady československé koruny. Historie československých měnových poměru 1918-1992. Praha 2003, Sejbal, J.: Základy peněžního vývoje, Brno 1997.

⁵ Štátovky – zákonné platidlo, vydávané inštitúciou pod dohľadom štátu. Napr. Bankovým úradom ministerstva financií. Štátovky sú kryté autoritou štátu. Štátovky vydáva v určitých zlomových situáciách, napr. v období vojen, štát, spravídla v nízkych menovitých hodnotách, na pokrytie výdavkov spojených s vojnou. Bankovky – zákonné platidlo, vydávané centrálnou-ceduľovou bankou, ktorá je nezávislá od vlády a má monopol, výsadné postavenie na emisiu bankoviek. Bankovky sú kryté aktívami centrálnej banky.

klúčové pozície vo vláde a štátnom aparáte⁶, predovšetkým išlo o miesto ministra financií, ktorý rozhodoval o vývoznnej a dovoznnej politike zahraničného obchodu a o intervenčnej devízovej politike, prostredníctvom ktorej mohol vplývať na zvyšovanie devízového kurzu koruny v záujme rastu zisku dovozcov, alebo znižovanie kurzu v záujme rastu zisku vývozcov.

V neúprosnom konkurenčnom boji sa presadila deflačná politika Živnobanky, ministrom financií a predstaviteľom deflačnej politiky bol A. Rašín. Jeho cieľom bolo, v zmysle kvantitatívnej teórie peňazí, znížiť podstatne objem obeživa, až do 50 %, a tak zhodnotiť československú korunu na predvojnovú úroveň. Zároveň bolo cieľom znížiť ceny a mzdy, tiež na úroveň pred vojnou. Očakávané zhodnotenie meny malo následne zabezpečiť rast menového kurzu, ktorý by bol v prospech veriteľov a dovozcov na úkor dlžníkov a vývozcov.

Rašínova menová politika nespĺnila očakávania. Aj napriek zníženiu obeživa o 50 % nedošlo k zníženiu cien v ekonomike. V rokoch 1919 až 1921 sa citeľne zvýšila inflácia, stúpili ceny a zvýšil sa objem obeživa, čo dokumentuje nasledujúca tabuľka.

Vývoj rastu obeživa v rokoch 1919 až 1921 v mld. Kč.

Tab. 2

Roky	marec 1919	november 1920	október 1921
Objem obeživa	5, 3	9, 9	12, 3

Zdroj: Horváth, Š., Valach, J.: Peňažníctvo na Slovensku 1918 – 1945. s. 27.

Dôvodom tohto stavu boli nasledovné skutočnosti:

- všetky operácie financovania boli prenesené z Viedne a Budapešti do Prahy,
- úverovanie štátu Bankovým úradom Ministerstva financií ČSR,
- vysoký rast cien, vyvolaný jednak prechodnou povojnovou konjunktúrou a jednak vysokým dopytom po tovare v povojnovom období.

Napriek tomu, že finančná skupina okolo Živnobanky robila všetko pre to, aby stabilizovala československú ekonomiku a na posilnenie kurzu koruny neváhala použiť ani drahé zahraničné pôžičky, kolísanie kurzu koruny sa jej nepodarilo zastaviť. Pozície si posilnila Živnobanka, zatiaľ čo Pragobanka vyšla z tohto obdobia oslabená.

Možno konštatovať, že Rašínova deflačná politika bola z úzko menového hľadiska úspešná. Zvýšila sa kúpna sila koruny a to tak na devízových trhoch ako aj v domácej cenovej hladine. Deflačná politika mala však negatívny vplyv na hospodárstvo a sociálnu oblasť. Došlo k prepadu exportu a výroby, vzrástla nezamestnanosť, krachovali banky a vznikalo sociálne napätie v spoločnosti. Z toho dôvodu vláda na jar v roku 1925 opustila koncepciu deflačnej politiky. V menovej oblasti sa prešlo k politike menovej stabilizácie, ktorá trvala až do roku 1929, do začiatku svetovej hospodárskej krízy. Realizácia stabilizácie menovej politiky sa bezprostredne odrazila v oživení ekonomiky, čo vyústilo do výrobného a odbytového rozmachu.

Nová hospodárska politika priniesla aj zmenu v riadení financií. Novým ministrom financií bol vymenovaný profesor národného hospodárstva na Masarykovej univerzite Karel Engliš, ktorý bol jedným z hlavných odporcov deflačnej politiky.

Základom hospodárskeho oživenia československej ekonomiky sa stala priemyselná výroba, ktorá dosahovala ročné tempo rastu o 5, 2 %, čo bolo nad európskym priemerom. Už

⁶ Podľa ekonomickej teórie je cieľom finančného kapitálu spájať bankový a priemyselný kapitál spolu s polickou mocou. V podstate ide o personálnu úniu, ktorej zámerom je vytvoriť silné monopolistické zoskupenie.

v roku 1929 priemyselná výroba prekračovala predvojnovú úroveň o 41 %. Podiel Československa na svetovej priemyselnej výrobe bol 1,7 %. Československo sa tak zaradilo na 10. miesto svetovej priemyselnej produkcie.

V priemyselnej výrobe došlo k zmenám jej štruktúry, rástol podiel metalurgie, strojárstva, chémie, textilu a obuvníctva. Došlo k racionalizácii výroby, jej koncentrácii, zavádzali sa nové výrobné postupy, predovšetkým v obuvníctve, textile a hutníctve. Veľkým pozitívom bol prechod k elektrickej energii, ako hlavnému energetickému zdroju.

V poľnohospodárstve tiež došlo k rozsiahlym zmenám. Jej ťažisko sa presunulo do menších a stredných hospodárstiev. Výrazne sa zvýšili výnosy poľnohospodárskej pôdy, predovšetkým chmeľu, cukrovej repy, zemiakov. Chmeľ a cukor boli dôležitými vývoznými artiklami. Naopak, produkty živočíšnej výroby pokrývali domácu spotrebu.

Došlo k modernizácii peňažníctva. Riadenie peňažných ústavov prešlo do rúk českých menežérov. V druhej polovici 20. rokov plynul do československých bánk dlhodobý kapitál zo zahraničia, zároveň však československé banky svoj dlhodobý kapitál vyvážali. Tým sa upevňovala kapitálová pozícia Československa v rokoch ekonomického rozmachu a menovej stabilizácie v druhej polovici 20. rokov 20. storočia.

1.4 Vznik Národnej banky Československej

Bezprostredne po vzniku Československa sa poprední národohospodári zhodli na usporiadaní riadenia československej meny, na princípoch vybudovania a fungovania národnej – ceduľovej banky.

Rašín preferoval nutnosť fungovania finančnej a peňažnej politiky mladej republiky podľa zásad tradičného a vyspelého systému západných krajín. Považoval za nevyhnutné oddeliť od seba finančnú a peňažnú funkciu. Rašín považoval za nevyhnutné vybudovať skutočne ceduľové (centrálne, národné) bankovníctvo. Zdôrazňoval, že to nemôže byť úrad. Ceduľová banka musí byť oddelená od štátnej správy, nemôže to byť nástroj štátnych financií.⁷

Po šiestich rokoch od vzniku Československa, na jar v roku 1925, vláda rozhodla opustiť deflačnú politiku a prejsť ku koncepcii menovej stability. Prevládol názor, že boli vytvorené ekonomické predpoklady pre založenie emisnej banky. Založená bola prvá emisná banka v Československu, pod názvom Národná banka Československá. Svoju činnosť zahájila 1. apríla 1926 na základe vyhlášky ministra financií č. 43/1926 Sb. Prvým guvernérom národnej banky sa stal Vilém Pospíšil.⁸

⁷ Rašín, A.: Můj finanční plán. Praha 1920, s. 95.

⁸ Vilém Pospíšil sa narodil 5. mája 1873 v Novom Rychnově pri Pelhřimově. Absolvoval právnickú fakultu na Karlovej univerzite v Prahe. Od roku 1902 pracoval v Mestskej sporiteľni v Prahe, od roku 1917 ako jej riaditeľ a v rokoch 1922 až 1926 ako vrchný riaditeľ. V apríli 1926 bol vymenovaný za guvernéra Národnej banky Československej. Vo februári 1934 podal demisiu, pretože nesúhlasil s rozhodnutím vlády devalvovať československú korunu.

V. Pospíšil bol blízkym spolupracovníkom A. Rašína. Pod jeho vedením sa zapojil koncom roku 1917 do prác na príprave finančných a peňažných pomerov v krajine, keď sa skončí vojna. Zastupoval Československo na medzinárodných finančných konferenciách, bol členom finančnej komisie Spoločnosti národov v Ženeve.

Napísal Svetové problémy menové (1936), Správy zlatej delegácie finančného výboru Spoločnosti národov (1932). Táto práca podáva podrobný výklad menovej situácie v priebehu svetovej hospodárskej krízy.

Zomrel 27. novembra 1942 v Prahe.

Ustanovujúca schôdza Národnej banky sa konala 21. marca 1926 v Smetanovej sieni Obecného domu v Prahe, za účasti vlády a diplomatického zboru. Do funkcie guvernéra ho uviedol minister financií Karel Engliš.

1.4.1 Organizácia Národnej banky Československej

Národná banka Československá bola akciová spoločnosť, ktorá mala kapitál vo výške 12 miliónov zlatých dolárov USA, rozdelených na 120 tisíc akcií po 100 zlatých dolárov a znejúcich na meno. Tretina akciového kapitálu patrila podľa zákon štátu. Akcie boli prevoditeľné na základe schválenia bankovou radou. Od marca 1927 boli kótované na Burze pre tovar a cenné papiere v Prahe.

Guvernér národnej banky bol menovaný na návrh vlády prezidentom republiky na 5 rokov. Po uplynutí tejto doby, mohol byť znovu menovaný. Guvernér zabezpečoval výkon všetkých zákonných práv a povinností banky. Mal najvyšší dozor nad správou majetku banky a nad realizáciou bankových obchodov. Náместník guvernéra bol tiež menovaný prezidentom republiky zo šiestich volených členov bankovej rady. Guvernérmi národnej banky postupne boli: Vilém Pospíšil od 1. apríla 1926 do 16. februára 1934, kedy podal demisiu,

Karel Engliš od 23. februára 1934 do 20. februára 1939.

Hovorcom a predstaviteľom akcionárov bolo valné zhromaždenie, ktoré sa konalo vždy vo februári v Prahe. Predsedom valného zhromaždenia bol buď guvernér, alebo jeho náместník. Mimoriadne valné zhromaždenie akcionárov malo byť zvolané vždy vtedy, keby klesol počet volených členov bankovej rady pod štyroch, alebo keby o to požiadalo aspoň 50 akcionárov. K takejto situácii nikdy nedošlo.

Vedúcim orgánom národnej banky bola banková rada, na čele ktorej stál guvernér. Mala ďalších deväť členov, z ktorých šesť bolo volených na valnom zhromaždení akcionárov a tretina bola menovaná prezidentom republiky na návrh vlády. Členmi bankovej rady boli predstavitelia priemyslu, poľnohospodárstva, peňažníctva a obchodu. Jej úlohou bolo koncipovanie a realizácia menovej politiky, spravovanie majetku Národnej banky, vedenie obchodov a dozor nad nimi.

Ústredie Národnej banky bolo v Prahe, ku ktorému patrila hlavná pokladnica, ústredná účtáreň, tlačiareň bankoviek a študijné oddelenie. Hlavný ústav banky sídlil v Prahe, filiálky vo väčších mestách a pobočky v menších mestách. V roku 1936 mala Národná banka 34 filiállok, 134 pobočiek a Vedenie banky v Prahe. Vo filiálkach Národnej banky pracovali cenzori, ktorých menovala banková rada na šesť rokov. Ich funkcia bola čestná. Boli poradcami pre posudzovanie bonity obchodných zmeniek, ktoré boli predkladané na eskont Národnej banke a boli dôverným orgánom pre bankovú radu pri posudzovaní hospodárskych potrieb svojho obvodu.

Vládny dozor vykonával vládny komisár, ktorého menovala vláda, a ktorý mal presne určené právomoci. Kontroloval, či banka dodržiava zákony a stanovy, mohol sa zúčastniť na rokovaní všetkých orgánov banky a mal poradný hlas.

1.4.2 Úlohy Národnej banky Československej

Úlohou Národnej banky Československej bolo podľa bankového zákona z apríla 1920:

- zabezpečovať obeh platidiel v štáte,
- zabezpečovať správne fungovanie platidiel v štáte,
- poskytovať úvery obchodu, priemyslu a poľnohospodárstvu,
- vybudovať clearingy – odúčtovacie zariadenia,
- organizovať a sústredovať štátne príjmy.

Neskôr boli zákonom stanovené ďalšie povinnosti, ktoré mala Národná banka vykonávať – starať sa o udržanie pomeru československej koruny k plnohodnotným zlatým menám na úrovni posledných dvoch rokov. Mala za úlohu zabezpečiť devízovú reguláciu a riadiť devízové hospodárstvo. Týmito činnosťami sa mal zabezpečiť prechod k politike menovej stabilizácie v krajine, čo bolo výrazom rozhodnutia vlády.

Čo sa týka vzťahu Národnej banky a vlády, možno konštatovať, že vláda a prezident republiky mali vplyv na vedenie banky. Prezident mal právomoc na návrh vlády menovať guvernéra, viceguvernéra a troch členov bankovej rady. Guvernér sa nezúčastňoval na rokovaní vlády a ani jej nepodával správy o činnosti banky. Peňažnú a kurzovú politiku vykonávala výlučne banka.

Národné zhromaždenie a vláda mali zo zákona povinnosť:

- určovať zlatý obsah koruny,
- pravidlá zlatého krytia koruny,
- normy devízovej viazanosti.

Národná banka Československá nesmela poskytovať akékoľvek priame alebo nepriame úvery štátu. Jej povinnosťou bolo odvádzať do štátneho rozpočtu bankovú daň, ktorá tvorila 5 % z obehu bankoviek a odvádzať časť z čistého zisku.

Paradoxom je, že napriek vysokým právomociam, ktorými Národná banka disponovala, nemala vo výlučnej kompetencii posudzovanie peňažného vývoja a rozhodovanie o jeho riadení, a to ani v období svetovej hospodárskej krízy po roku 1929.

V roku 1933 bol založený Poradný zbor vo veciach peňažných, ktorého členmi boli poprední odborníci z oblasti peňažníctva, zástupcovia hospodárskych ministerstiev, zástupcovia hospodárskych odvetví, guvernér, zástupcovia bankovej rady a iní. Ich úlohou bolo posudzovať základné trendy v menovom vývoji, vypracovávať námety pre vládu, bankovú radu a parlament. V podstate išlo o určenie veľmi všeobecného smerovania menovej politiky. Konkrétny smer vývoja menovej politiky neurčovala ani vláda a ani parlament. Určitú menovú politiku koncipovala a aj realizovala banková rada.

1.4.3 Prvé bankovky v novej republike

Vznikom Národnej banky československej v roku 1926 sa na území Československa prvýkrát v dejinách začínajú emitovať vlastné bankovky. Do roku 1926 obiehali štátovky, ktoré vydával Bankový úrad ministerstva financií. Emisia vlastných bankoviek je z historického hľadiska významným počinom, nakoľko nejde len o zmenu emitenta bankoviek ale o prispôsobenie peňazí novým ekonomickým a spoločenským pomerom v novom štáte.

Už v období fungovania Bankového úradu ministerstva financií sa pripravovali technické základy pre tlač peňazí, projekty na vybudovanie vlastnej tlačiarne. Tlačiareň sa začala stavať v roku 1924 v Ružovej ulici v Prahe, neďaleko od budovy centrálnej banky. Dokončená bola v roku 1928. Tlačiareň bola vybavená zariadením na svetovej technickej úrovni, mala vysokokvalifikovaných zamestnancov. Mala vypracovaný program tlačenia bankoviek od najnižších menovitých hodnôt po najvyššie.

Prvou bankovkou, ktorá sa tlačila v novej tlačiarne bola tlač dvadsaťkorunovej bankovky v roku 1928. Autorom bol Alfonz Mucha. Táto bankovka sa už predtým tlačila v tlačiarne firmy Haas v Prahe. Prvou vlastnou bankovkou, ktorá bola kompletne zhotovená v novej tlačiarne bola päťdesiatkoruna, ktorej autorom bol tiež A. Mucha. Je to bankovka, ktorá je považovaná za výtvarne najkrajšiu a najdokonalejšiu bankovku, ktorá bola vytlačená v predvojnovom Československu. Je tlačená technikou obojstrannej hĺbkotlače.

Na lícnej strane bankovky je veľký štátny znak a v medailóniku profil ženy v secesnom vyhotovení, na rubovej strane sú v červenej farbe znázornené alegorické postavy

muža a ženy ako symboly priemyslu a poľnohospodárstva. Bankovka bola daná do obehu v apríli 1931.

Spolupracovníkmi tlačiarne boli významní českí umelci – grafici Alfonz Mucha, Max Švabinský a rytec Karel Wolf. Vysoká technická a výtvarná úroveň bankoviek Národnej banky Československej ich zaradovovala medzi popredné papierové peniaze toho obdobia a boli ocenené aj na svetovej výstave techniky a umenia v Paríži v roku 1937. Tisícikoruna Maxa Švabinského dostala čestný diplom.

1.4.4 Nástroje menovej politiky Národnej banky Československej

Poskytovanie úverov komerčným bankám bolo jedným z nástrojov riadenia peňažného obehu a hlavnou metódou peňažnej emisie. Zaujímavosťou je to, že podstatou emisnej politiky NBČS bolo to, ktoré druhy úverov nesmie centrálna banka poskytovať komerčným bankám a nie to, ktoré úvery má, alebo musí poskytovať. NBČS vychádzala v tomto smere zo skúseností vyspelých európskych krajín a predovšetkým v tridsiatych rokoch bola ovplyvnená emisnou teóriou Karla Engliša.

NBČS nesmela poskytovať:

- dlhodobé úvery – pretože prostredníctvom nich vytvárala inflačnú kúpnu silu,
- úvery pre štát, na krytie rozpočtových deficitov, NBČS sa nesmela stať nástrojom v rukách štátu. Musela byť menovo neutrálna.

Ďalším nástrojom bol eskont zmeniek, ktorých splatnosť bola do 92 dní, tiež lombardný úver, poskytovaný najdlhšie na tri mesiace a prijímanie vkladov v cudzej mene, tiež prijímanie vkladov na žirové účty a iné. Najspoľahlivejšou úverovou metódou bol eskont obchodných zmeniek. Postupne zmenka prestávala byť pre emisnú banku spoľahlivým nástrojom a začalo sa prechádzať na poskytovanie priamych úverov obchodným bankám.

Dôležitým nástrojom bol diskontný úrok, ktorý bol najnižším úrokom na peňažnom trhu. Diskontná politika sa stala v 30. rokoch rozhodujúcim nástrojom Národnej banky Československej.

Použitá literatúra

[1] HORVÁTH, Š., VALACH, J.: Peňažníctvo na Slovensku 1945-1950. Bratislava: Alfa 1984

[2] HORVÁTH, Š., VALACH, J.: Peňažníctvo na Slovensku 1918-1945. Bratislava: Alfa 1978

[3] HORVÁTH, Š., VALACH, J.: Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918. Bratislava: Alfa 1975

[4] FALTUS, J.: Dejiny peňazí. EKONÓM 1997. ISBN 80-225-0862-02

[5] FOIT, F.: Zlato v súčasnom svete. Praha: 1978

[6] SEJBAL, J.: Základy peněžního vývoje. Brno: 1997. ISBN 80-210-1734-1

[7] VENCOVSKÝ, F.: *Vzestupy a propady československé koruny*. Praha: 2003. ISBN 80-245-0497-9

[8] TKÁČ, M.: Dejiny peňazí. Rukopis knihy. Bratislava: 2010.

Kontaktné údaje

doc. Ing. Dana Tkáčová, PhD.

KBMF

Vedecký časopis FINANČNÉ TRHY, Bratislava, Derivat 2018, ISSN 1336-5711, 1/2018

Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
ul. Dolnozemska cesta 1
852 02
Slovenská republika